

René Kurpershoek

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1993

René Kurpershoek (1951) vertaalde van 1980 tot 2000 romans en verhalen van onder anderen Sylvia Plath, V.S. Naipaul, Henry Roth, Paul Bowles en Vladimir Nabokov. De vertaling van diens roman Ada leidde in 1993 tot het toekennen van de Martinus Nijhoffprijs. Van 2000 tot 2014 werkte hij als vertaler in dienst van De Nederlandsche Bank. Hierna vertaalde hij 'om er weer in te komen' Antic Hay van Aldous Huxley (nog onuitgegeven) en voorts prozawerk van Walt Whitman en romans van onder meer DBC Pierre, en doceerde hij aan de Vertalersvakschool Amsterdam.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1993

Geachte leden van de jury, geachte bestuursleden van het Prins Bernhard Fonds, geachte genodigden en belangstellenden,

Een van de redenen waarom ik hier sta, is mijn afgrijzen van spreken in het openbaar. Toen ik Engels studeerde, inmiddels zo'n twintig jaar geleden, zag ik de dag naderen waarop ik met mijn doctoraal in de hand zou moeten gaan solliciteren naar een baan voor de klas. Dat vooruitzicht lokte me niet bijzonder aan. Ik hield toch al niet van toespraken houden, en bovendien had ik in zeven jaar op het gymnasium evenzoveel leraren Engels gehad. Het leek me geen gezond beroep.

In die tijd had ik met vier oude schoolvrienden een tijdschriftje waarin we onze eigen pennenvruchten typten en dat in vijf exemplaren verscheen. Er ontstond ook weleens een vertaalproject: twee redacteuren, onder wie ik, zetten zich elk aan het vertalen van het verhaal 'A Painful Case' van James Joyce – u ziet: enige hoogmoed was mij ook toen al niet vreemd. Ik vond het leuk om te doen. Zo leuk, dat ik besloot om eens te zien of ik van het vertalen niet mijn vak zou kunnen maken.

In Amsterdam had je toen het Instituut voor Vertaalkunde, en daar besloot ik mijn licht op te steken. Het bleek een beroepsopleiding voor vertalers te zijn, waar men uitging van de gedachte dat vertalen een vak was waarover ervaren vertalers zinnige dingen konden onderwijzen, en dat het beoordelen van eigen en andermans vertalingen een in hoge mate objectief toetsbaar procedé was. In het woord vertaalkunde kwam heel aardig het ambachtelijke, de combinatie van kennis en vaardigheid, tot uiting.

Toevallig hingen twee docenten bij de zogeheten 'Engelse sectie' de opvatting aan dat literair vertalen een goede leerschool was, omdat je in literaire teksten alle soorten problemen tegenkomt waarmee je ook in andere teksten te maken krijgt. Literaire teksten waren natuurlijk ook gewoon leuker, maar dat was niet het argument. Een van die docenten was wijlen Cees Buddingh', de andere was Peter Verstegen. In dit dankwoord mogen hun namen niet ontbreken.

Als onderdeel van je opleiding volgde je ook een jaar lang colleges in de vertaalwetenschap. Dat bleek een vak apart. Academici uit verschillende disciplines bleken diverse ingewikkelde modellen te hebben bedacht die het vertaalproces heetten te beschrijven. Anderen stelden dat het vertaalproces zich afspeelde in een *black box* in de hersenen van de vertaler, en beperkten zich daarom tot de studie van de vertaling als sociaal-cultureel verschijnsel. Nog anderen ontwierpen methoden om de mate van overeenkomst of verschil tussen een tekst en zijn vertaling te meten. Niemand echter kwam, of is sindsdien gekomen, met resultaten waar de vertaalkunde of de vertaler iets aan had.

Toen het Instituut voor Vertaalkunde opging in de letterenfaculteit van de Universiteit van Amsterdam, kreeg de vertaalwetenschap het primaat boven de vertaalkunde. De opleiding vertaalkunde, die thans de vierde, of met Anneke Brassinga

mee eigenlijk de vijfde Martinus Nijhoff-laureaat onder haar oud-studenten telt, leidt een allengs kwijnender bestaan, wat goeddeels te wijten is aan de povere resultaten van de vertaalwetenschap. Ik wil deze gelegenheid graag benutten om te pleiten voor het behoud en de versterking van de studierichting vertaalkunde als toegepaste wetenschap. Een van de dingen die ik op het ivv, het Instituut voor Vertaalkunde, heb geleerd is dat er van een tekst niet één goede en verder alleen foute vertalingen mogelijk zijn. Sterker nog, als ik de openingszin van *Ada* mag parafraseren: ‘Alle goede vertalingen verschillen min of meer van elkaar, alle slechte zijn min of meer eender.’ Deze paradox geeft tamelijk aardig aan wat in mijn ogen een goede vertaling van een minder goede onderscheidt. Ik bedoel er dit mee: de eigen stem waarmee een literaire tekst tot zijn lezers spreekt, vormt een belangrijk onderdeel van die tekst. Het opnieuw tot klinken brengen van die stem hoort tot de moeilijkste onderdelen van het vertalen. Een tekst als *Ada*, met zijn talloze alliteraties, binnenrijmen, klank- en taalgrapjes, met zijn opzettelijke, om niet te zeggen precieuze, wijdlopigheid afgewisseld door spitse wendingen, met zijn toon die vrijwel continu van een ‘ondraaglijke lichtheid’ is, zo’n tekst moet al die facetten in vertaling behouden. Gebeurt dat niet, dan vervlakt de stem, ook al maakt de vertaler nauwelijks fouten tegen de betekenis. De grauwe monotoon die overblijft, kenmerkt nogal wat vertalingen.

Door dat spitse, dat precieuze van *Ada* was het vertalen ervan een voortdurend schrappen, ciseleren, woekeren met bladruimte, juist (alweer een paradox) juist om die indruk van haast misselijk makende weelde en overvloed te handhaven. Het was ongeveer zoals een oudtante van mij, volgens mijn vader, haar kinderen het botermes leerde hanteren: ‘Je moet er eigenlijk meer af schrapen dan je erop smeert.’ Dat dat niet eenvoudig is geweest, kan ik nog even illustreren met wat de zoon van Vladimir Nabokov, Dmitri, zei toen ik hem vertelde dat ik *Ada* aan het vertalen was. ‘De Franse vertaler,’ zei hij, ‘heeft zelfmoord gepleegd.’ U zult me vergeven dat ik dat niet heb nagetrokken.

En om terug te keren tot mijn stelling: zoals twee goede violisten een concert van Prokofiev allebei mooi, maar verschillend kunnen spelen, kunnen ook twee goede vertalers van één tekst twee vertalingen maken die op tal van punten verschillen en allebei goed zijn; een niet-zo-goede vertaling herken je vrijwel dadelijk aan de matheid van het proza.

Wanneer ik zit te zwoegen op een grap, een volzin of een alinea, dan bevindt zich achter en een eindje boven mij een aantal welwillend maar streng kijkende koppen, ongeveer zoals de presidentsportretten die ze in Amerika hebben uitgehouwen in de rotswand van Mount Rushmore, maar gelukkig iets kleiner. Een van die koppen zegt soms: ‘Je moet vertalen wat er staat!’ Dat is Karel van het Reve. Een andere trekt soms schamper lachend zijn hoge voorhoofd in veel rimpels: Hugo Battus. Soms was er, tijdens *Ada*, een hoofdschuddende Vladimir Nabokov bij. Die deed ik dan weg: met hem had ik niets te maken. *Ada* was wel zijn kind, maar ze was ruimschoots volwassen genoeg om zich zelfstandig te laten vertalen.

Soms ook zat ik in België, tijdens de vakantie van Liesbeth, aan *Ada* te werken in de tuin en dan vloog er steeds een vlinder om me heen, en ik dacht ‘Wegwezen, Vladimir, bemoei je er niet mee’.

Af en toe was vertalen wat er stond niet mogelijk. Hoofdpersoon Van Veen, een ijdele driftkop, maakt ruzie met een legerkapitein, die hem uitdaagt tot een duel. De kapitein en zijn beide secondanten zijn homoseksueel, wat onder meer tot uiting komt in hun namen, die alle verwijzen naar verschillende soorten viooltjes. Nu betekent het algemene woord voor viooltje, pansy, ook zoveel als mietje. Die betekeniscluster gaat voor de Nederlandse lezer verloren.

Maar soms ook krijgt de vertaler een mooi binnenrijm in de schoot geworpen. Van een sullig manspersoon wordt verteld dat *he fell comfortably in love with Marina*, wat heel natuurlijk, en geheel in de stijl van *Ada*, is weer te geven met: raakte hij gerieflijk verliefd op Marina.

Dames en heren, de bedoeling van een dankwoord is dat er wordt bedankt, maar eerst wil ik nog even mijn vreugde kwijt, en wel omdat de prijs weer eens aan een beroepsvertaler is toegekend. Die erkenning als vakman deel ik graag met mijn collega-beroepsvertalers. Bedanken wil ik uiteraard in de eerste plaats het Prins Bernhard Fonds, dat een zo prestigieuze prijs als de Martinus Nijhoffprijs uitreikt voor een literair genre dat doorgaans in niet zo'n hoog aanzien staat. Verder dank ik mijn vrouw Liesbeth voor al haar morele steun en het geduld met me, dat ze maar zo zelden verloor gedurende mijn werk aan *Ada*; Gerrie Bruil en Anne Stoffel dank ik voor de zorgvuldigheid waarmee ze het typoscript hebben gelezen en hun vele waardevolle suggesties; uitgeverij De Bezige Bij dank ik voor de euvele moed om de complete Nabokov opnieuw uit te geven en het in mij gestelde vertrouwen; en u allen die hier aanwezig bent, dank ik voor uw komst en uw aandacht.

René Kurpershoek